

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 13.18. 573 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 372.878.14.23.07.

МУРАТОВА АЙНУРА МУРАТОВНА

**МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ ПЕДАГОГДОРДУН УЛУТТУК МУЗЫКАГА
КЫЗЫГУУСУН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК
ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана
билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2019

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: **Орусбаева Токтобүбү Абдысаматовна**
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
И. Арабаев атындагы КМУнун мектепке чейинки билим берүү технологиясы кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер: **Алимбеков Акматали**
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин педагогика кафедрасынын башчысы

Жолдошбекова Сарылкан Апиевна
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент,
Б. Бейшеналиева атындагы КММЖИ
университетинин илимий иштер, мамлекеттик тил боюнча проректору

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасы (дареги: 715000, Ош шаары, Ленин көчөсү 323)

Диссертациялык иш 2019-жылдын 22-мартында саат 13.00дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д 13.18.573 диссертациялык кеңешмесиинин жыйынында корголот.

Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Илимий китепканасынан таанышууга болот. Дараги: Бишкек шаары, Раззакова, 51 (www.arabaev.kg)

Автореферат 2019-жылдын _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор: **Калдыбаева А.Т.**

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Коомдун алга умтулуп өсүүсүндө, руханий жан дүйнөсү бай, ата-баба мурастарын ыйык тутуп, баалап, сактап, аны өнүктүргөн болочок адистерди тарбиялоо башкы талаптарынын бири. Улуттун руханий салт-санаасын чагылдырган улуттук музыка азыркы күндүн массалык-маалымат каражаттары аркылуу тарап жаткан зомбулуктан, кайдыгерликтен “сактап калчу” эң күчтүү каражат.

Улуттук музыка – элдин кулк мүнөзүн, жашоо шартын, салт-санаасын, өзгөчө чагылдырган этнопедагогиканын негизги элементтеринин бири. Улуттук музыканын баалуулуктары мектепке чейинки педагогдордун педагогикалык ишмердүүлүгүндө чыгармачылыкка, профессионалдуулукка шыктандыруучу баалуу каражат. Ошондой эле улуттук музыканын баалуулуктарын мектепке чейинки педагогдордун окуу процессинде тааныштырып, билимдерин баютуу, ал аркылуу жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу, чыгармачылыгынын өнүгүшүнө шарт түзүп, кесипке багыттап окутуу алардын кесиптик компетенттүүлүгүндө чоң таяныч.

Бүгүнкү социалдык-экономикалык абалга байланыштуу “Манас” эпосу баштаган улуттук баалуулуктарды жакшы өздөштүргөн болочок педагогдор Г.Н. Волков белгилеген *“эс тутумсуз тарых болбойт, тарыхсыз салт болбойт, салтсыз маданият болбойт, маданиятсыз тарбия болбойт, тарбиясыз инсан болбойт, инсансыз улут болбойт”* – деген этномаданий билим берүүнүн парадигмасын ишке ашырат.

Проблеманын изилдениш деңгээли: Улуттук баалуулуктарды – тарых, каада-салт, элдик музыка, элдик педагогиканы бир катар эмгектерде ар кандай аспекттен, ар кандай өлчөмдө талдоого алынган (Алимбеков А.А., Аманалиев Ж.А., Анаркулов Х.А., Имаева Н.И., Измайлов А.Э., Рахимова М.Р., Калдыбаева А.Т., Коңурбаев Т.А., Орусбаева Т.А., Түнгатарова Н.К., Үмөтов Т.Э., Усенко Л.В., Умурбекова Т.А.).

Тикеден-тике элдик музыка аркылуу нравалык-эстетикалык тарбия берүү маселелери да бир катар эмгектерде каралган (Асафьев Б.В., Бабенко А.Г., Безбородова Л.А., Белов В.Н., Волков Г.Н., Никитин Н.Н., Кабалевский Д.Б., Покровский Д.Б., Школяр Л.В.).

Кыргыз музыкасы аркылуу келечек муундарды бала бакчада, мектепте, орто, жогорку окуу жайларда эстетикалык жактан тарбиялоонун илимий методикалык-практикалык негиздери Абышев К.Н., Абдыкеримова М.А., Абдраимова Р.А., Арзыгулова А.Т., Балтабаева Т.М., Гребенников В.М., Жутанова М.А., Иманбаева Ч.Н., Күренкеева Ч., Борбодоев Ж.М., А. Мاستрянская, Н.С. Шадиев, В.Т. Стаценколордун эмгектеринде колго алынган.

Ал эми улуттук музыкалык маданият проблемалары В. Виноградов, А.В. Затаевич, Б. Алагушев, К.Ш. Дүйшөлиев, С. Субаналиев, М. Касей, Б. Сабыр уулу, А. Кайбылдаев тарабынан илимий-теориялык негизде талданган.

Педагогикалык маданиятты калыптандыруунун теориялык-методологиялык маселелери Арчажникова Л.Г., Кузьмина Н.В., Поздняк Л.В., Сластенин В.А., Щербаков А.И., Ядешко В.И. ж.б. эмгектеринде негизделген.

Ал эми мектепке чейинки педагогдордун жогорку, орто окуу жайларында бала бакчада ар кандай топтор менен музыкалык-эстетикалык тарбия берүү маселелери А.В. Антонов, С.В. Громакова, Е.А. Дубровская, М.Б. Зацепин, Т.С. Комарова, О.П. Радынова, Т.Н. Таранова, Т.Н. Овчинниковалардын илимий эмгектеринде талдоого алынган.

Музыкалык тарбия берүү проблемасы Э.Б. Абдуллин, В.В. Алеев, О.А. Апраксина, Т.П. Плеснина, Б.А. Брылин, Н.В. Соколова, Шамина, Л.Л. Куприянова, Д.А. Рытованын эмгектеринде изилденген.

Аталган эмгектердин маанилүүлүгүн, баалуулуктарын баса белгилебей коюуга болбойт, бирок, аталган изилдөөлөр мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгусун калыптандырып, кесиптик даярдоодо илимий-методикалык жактан камсыздоо үчүн жетишсиз. Азыркы күндө педагогика илиминде мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгууларын калыптандырууну атайын изилдөө предмети катары караган эмгектер жок.

Мектепке чейинки билим берүү адистигинде мектепке чейинки педагогдорду даярдоодо кесиптик компетенцияларын толук калыптандыруу үчүн алардын бала бакчада музыкалык тарбия берүү боюнча теориялык жана практикалык билим-билгичтиктерин калыптандыруу зарыл. Мына ушул процессте алардын билим жана тарбия берүү маселелерин улуттук музыка аркылуу ишке ашыруу даярдыгы жетишсиз. Ушундан улам төмөндөгү **карама-каршылыктар** келип чыгат:

– мектепке чейинки педагогдорду кесиптик даярдап, компетенцияларын калыптандырууда улуттук музыканын мүмкүнчүлүктөрүнүн эске алынбагандыгынын ортосунда;

– мектепке чейинки педагогдордун бала бакчада улуттук музыканын үлгүлөрүн колдонуп, иш алып барууга даярдыгынын жетишсиздиги;

– бала бакчада балдардын эстетикалык табитин калыптандырып, улуттук музыка аркылуу кыргыз элинин улуттук маданияты менен тааныштыруу талаптарынын ишке ашырылбагандыгынын ортосунда.

Демек, мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмуну кандай болушу зарыл жана аларды кантип калыптандырууга болот?

Бул проблеманы чечүү үчүн педагогикалык шарттарды, технологияларды аныктап, мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандырууга шарт түзүү талабы келип чыгат, ушул жагдайларды эске алуу менен илимий изилдөөгө **“Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттары”** аттуу тема тандалып алынды.

Диссертациялык иштин темасы И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмунун, критерийлерин, деңгээлдерин, педагогикалык шарттарын аныктоо жана алардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү.

Максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттер** коюлду:

1. Мектепке чейинки педагогдорго билим берүүдө улуттук музыканын ордун ачып көрсөтүү.

2. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмунун, критерийлерин жана деңгээлдерин айкындоо.

3. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттарын аныктоо

4. Аныкталган педагогикалык шарттардын, методдордун эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу текшерүү, илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: улуттук музыканын орду, мектепке чейинки педагогдорго билим берүүнүн компоненти катары ачылып көрсөтүлдү; мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмуну, критерийлери, деңгээлдери жана педагогикалык шарттары аныкталды, педагогикалык шарттар аркылуу мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыктыруунун натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү: изилдөөдөн алынган теориялык жоболор, жыйынтыктар, “Эстетикалык билим берүү (музыка)” курсу боюнча улуттук музыканы камтыган типтүү программа, ОМК, тапшырмалар системасы, тесттер мектепке чейинки билим берүү адистигинде окуган педагогдор үчүн колдонулса болот. Изилдөөнүн жүрүшүндө түзүлгөн улуттук музыканын үлгүлөрүн камтыган “Ырда, бөбөк” ноталык хрестоматия (270 б.) мектепке чейинки педагогдорду даярдоодо колдонууга сунушталат. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун критерийлери, компоненттери бул адистикте иштеген педагогдордун кесиптик компетенцияларын баалоодо кошумча инструмент катары колдонулат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Улуттук музыка мектепке чейинки педагогдордун: жалпы жана *профессионалдык компетенцияларын калыптандырууда күчтүү каражат* катары *рухий* өсүүсүнө чоң өбөлгө болот; *ички жана сырткы гармониялуулукка* жол ачат; педагогикалык билимдердин булагы; улуттук рухий баалуулуктарды *билип, сактап, өнүктүрүп, өстүрүүсүнө* шарт түзөт; атуул катары *калыптанышына*, адеп-ахлактык, эли-жерин сүйүүгө, элдик каада-салттарды билүүгө шарт түзүп, чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга жол ачып, көркөм-эстетикалык табитин өстүрөт жана калыптандырат.

2. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу өз ара бири-бири менен тыгыз байланыштагы бир нече компоненттердин байланышынан турат: *аксиологиялык, когнитивдик, эмоционалдык, практикалык, рефлексивдик*. Критерийлик мүнөздөмөнүн көрсөткүчү улуттук музыкадагы этнопедагогиканын осуяттарын окуп-үйрөнүп, билим, билгичтиктери менен бала бакчада балдардын адеп-ахлактык, этномаданий, этнопедагогикалык, этнопсихологиялык көз караштарын камсыз кылганга, көркөм-эстетикалык табиттерин калыптандырганга, тарбиянын маани-мазмунун билгенге, педагогикалык технологиялар менен иш алып барууга даяр

болушу. Критерийлердин көрсөткүчтөрү аркылуу мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу процессинин **жогорку, орто, төмөн деңгээлин** аныктоодон эксперименттин жүрүшү көз каранды.

3. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруучу милдеттердин чечилиши тандалып алынган **педагогикалык шарттардан, технологиялардан, уюштуруу формаларынан көз каранды.**

4. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун ийгиликтүү натыйжасына аныкталган педагогикалык шарттарга таянып жүргүзүлгөн эксперимент аркылуу жетишүүгө болот.

Издөнүүчүнүн илимге кошкон жеке салымы: мектепке чейинки педагогдорго билим берүү процессинде улуттук музыканын орду талдоого алынды; улуттук музыкага кызыктыруунун педагогикалык шарттары, аныкталды; тапшырмалар системасы, тесттер, кроссворддор аркылуу улуттук музыкага кызыктырууну окуу процессинде ишке ашыруунун технологиялары сунушталды, окуу-иш планы, типтүү программа, ОМК иштелип чыкты.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы: илимий иштин негизги материалдары илимий-практикалык конференцияларда баяндама катарында окулду. 20 илимий макала, андан 10 макала чет өлкөдө жарык көрдү.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана тастыктоо: илимий-изилдөө иштин жыйынтыктары республикалык илимий-практикалык конференцияларда талкууланды. И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысында; КББАнын Кабарларында, Абай атындагы Казах Улуттук педагогикалык университетинде Эл аралык симпозиумда, (Алма-Ата); Л. Н. Гумелев атындагы Евразия Улуттук университетинин Жарчысында (Астана); Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии, научный журнал “Интернаука” (Россия), Вестник Белорусский государственной университет культуры и искусств (г. Климовск); Республиканский научно-технический журнал Известия вузов Кыргызстана; С. Нааматов атындагы НМУнун Жарчысы (Нарын), КУИА «Айтматов окуулары-2016” илимий-практикалык конференцияда, VIII, IX республикалык илимий-практикалык симпозиумда.

Илимий иштин түзүлүшү: диссертация киришүүдөн, үч главадан, корутундулардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Жалпы 175 бет, 6 кроссворд, 3 таблица, 1 схема, 2 диаграмма, 12 тиркеме бар.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделип, изилдөөнүн максаты, милдеттери, иштин илимий жаңылыгы, коргоого коюлуучу жоболору, теориялык, практикалык мааниси, апробацияланышы берилди.

Биринчи глава **“Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун теориялык өбөлгөлөрү”** – деп аталып, анда изилдөөнүн биринчи жана экинчи милдетинин чечилиши баяндалды. Бул главада педагогика, психология, музыкаатаануу илимдериндеги изилдөөлөрдө улуттук музыкалык маданияттын проблемаларына арналган илимий эмгектер талдалып, рухий жактан бай, улуттук баалуулуктарды чыгармачылык менен

өркүндөтүп, сактап, үйрөтүп, келечек муундарды тарбиялооган кесипкөй адистерди даярдоо мезгилдин талабы экени баса белгиленди. Улуттук музыка этномаданияттын баалуу мурасы гана болбостон, азыркы муунга *ички, сырткы гармониялуулукка* жол ачкан *руханий-педагогикалык билимдердин булагы*.

Ошону менен катар улуттук музыка мектепке чейинки педагогдордун нравалык сапаттарынын калыптанышына чоң таасир берет. Демек, улуттук музыка улуттук баалуулуктарды, эл чыгармачылыгынын өзгөчөлүктөрүн кенен ачып, бала бакчада балдардын инсан болуп калыптанышына, адеп-ахлактык, көркөм-эстетикалык табиттерин өстүрүп, эли-жерин сүйүүгө, элдик каада-салттарды билүүгө, сактоого шарт түзүп, ар түрдүү чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн, жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырууга жол ачат. Улуттук музыка баланын жан дүйнөсүнүн калытануусунда эң башкы орунда турат. Алардын музыка дүйнөсүнө алгачкы кадамы муундан-муунга өтүп келген *бешик ырынан* башталат. *Бешик ыры тарбиянын башаты*, наристенин *эне тилинен* биринчи сабагы, ал аркылуу эне наристенин жан дүйнөсүндөгү сезимдик тарбияга жол ачат. *Бешик ыры аркылуу наристенин көркөм сөзгө жана музыкага болгон табити калыптанат.* В.А. Сухомлинский "Жүрөгүмдү балдарга арнайм»" деген эмгегинде: «Эненин бешик ырында берилген сезимдерди эч бир сөз менен айтып жеткирүү мүмкүн эмес» – деп жазган [Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям. - Минск: Народная Асвета, 1982. - 288 с.].

Болгариялык психотерапевт П. Рандев: «Бешик ырын угуу наристелерге келечекте адамдар менен мамиле түзүүдө ак ниеттикке, токтоолукка, адамкерчиликке жол ачат», – деп белгилейт. «Бешик ырында наристеге жакын адамдардын сүйүүсү, камкордугу сиңирилген, гумандуу педагогиканын эң биринчи таасирдүү этабынын башталышы камтылган,» – деп А. Муратов таамай айткан [Муратов А.Ж. Кыргыз балдар адабияты: окуу китебине кошумча колдонмо: –Б.: 2012. –129-130-бб.].

Чыгыш элдеринде жаман адамга “ага бешик ырын ырдаган эмес”- деп айтышкан, демек, ырда балага эли-жерин сүйгөн эр-азамат, эр жүрөк, ата-энени сыйлаган инсан болуусун тилек кылган.

Жазуучусу Ч. Айтматов “адамзаттын агып турган тиричилиги ар дайым болочокко умтулганы менен, өткөн тарыхы, тажрыйбасы анын түпкү күлазыгы, таянган тоосу, келечек урпактарга энчилеген мурасы болуп келет. Мунсуз маданий турмуштун уланышы мүмкүн эмес”, – деп белгилеген [Айтматов, Ч. Мурас – биздин жалпы кенчибиз. Эл адабияты» сериясына жазылган баш сөз. – Бишкек, 1996. – 6-9-бб.].

Улуттук педагогикалык ойлордун генезиси “Манас” эпосу – кыргыз элинин тарыхын, маданиятын, педагогикасын таанытып, билим жана тарбия берип, муундан-муунга өткөрүп берүүнүн эң маанилүү булагы. “Манас” эпосу ырды, обонду, ымдоону, жандоону, артистизмди камтыган, синтездүү формадагы чыгарма, ушундан улам манасчы “жалгыз актёрдун театры” – деп аталган. “Манас” эпосу аркылуу улуттук музыканын вокалдык, аспаптык бөлүгүн, жаралуу тарыхын ачып берүү менен, каада-салт, нарк менен тааныштырып, мектепке чейинки педагогдордун *көркөм-эстетикалык табитин*

өстүрүү мүмкүнчүлүгү бар экенин баса белгилөөгө болот [Рахимова, М.Р. Кыргызская народная педагогика. – Бишкек, 1993. – 45 с.18-б.].

Кызыгуунун этимологиясын психологдор А.Г. Ковалев, С.Л. Рубинштейн, философтор М.С. Каган, А.Ф. Лосев, А.Г. Здравомысловдор инсандын таанып-билүүгө багытталган жана субъекттин объектиге болгон активдүү мамилеси деп аташат, ал эми музыкалык кызыгуу “калыптанган талапты” билдирет, б. а. адамдын музыкалык маданиятка болгон мамилеси. “Кызыгуу белгилүү бир ишмердүүлүккө умтулуу. Өзүнүн табиятында ал динамикалуу, эгер ишмердүүлүк жоголсо, анда кызыгуу да жоголот.

Улуттук дөөлөттөр боюнча А.А. Алимбеков: “Урпактарды улуттун уңгулуу дөөлөттөрдүн мураскери катары *калыптаныш тагдыры таалим-тарбия аркылуу* гана ишке ашырылат. Бул азыркы күндө бала бакчада башка элдин маданиятына басым жасап, ыр ырдауу, мультфильмдерди, чет элдик тасмаларды көрсөтүү, кызыктуу рекламалык роликтер сыяктуу эле улуттук баалуулуктардан алыстатып, баалуу улуттук идеялар аркылуу таалим-тарбия бербегенибизди көрсөтүп турат. Андыктан, улуттук музыкалык маданият боюнча билимдери, көндүмдөрү, кызыгууларды балдар үчүн өз элинин маданиятын дүйнөлүк маданияттын өрнөк үлгүлөрү менен жуурулуштуруп, билим, маданият чөйрөсүнө баштоочу болшубуз шарт”, – деп белгилейт [Алимбеков, А. Кыргыз этнопедагогикасы: окуу куралы. – Бишкек, 1996. – 69-б.].

С. Иптаров “Элдин педагогикалык маданияты – бул барыдан мурда, элдин тарыхый жактан калыптанып, таалим-тарбиялык максатты көздөгөн рухий, материалдык дөөлөттөрдү *жаратуу, сактоо, жайылтуу* системасы болуп саналат, анын бир тарбына көңүл буруп, экинчисин унутуп койбостон, аларды комплекстүү өнүктүрүү жөнүндө кам көрүү зарыл” – деп белгилеген [Иптаров, С. Улуттук билим баалуулуктары тууралуу // «Билим берүүнүн руханий-ыймандык дөөлөттөрү: абалы жана келечеги» V илимий симпозиумдун материалдары. – Бишкек, 2013. – 100-б.].

Демек, улуттук музыка окуу-тарбия процессинде инсандын гумандуулук, нравалык жана профессионалдык маданияты калыптанышына чоң таасир берүүчү педагогикалык мүмкүнчүлүктөрдү сиңирген. Жалпы маданият менен катар, музыкалык маданияттын калыптанышы педагогдордун кесиптик компетенцияларынын калыптанышына чоң шарт түзөт.

Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу өз ара бири-бири менен тыгыз байланыштагы бир нече компоненттердин байланышынан тургандыгы аныкталды. Бул аныкталган мазмун, критерийлер этнопедагогиканын чоң бир компоненти катары улуттук музыканы тынымсыз үйрөнүүгө шарт түзүп, ал аркылуу келечек муундарды тарбиялоочу билгичтиктер менен көндүмдөрдүн тутумун түзөт. Бул процесс *аксиологиялык, когнитивдик, практикалык, эмоционалдык, рефлексивдик* сыяктуу өз ара байланыштагы компоненттердин структурасынан турат.

1. Аксиологиялык компонент: улуттук музыка улуттук баалуулуктарды өзүнө сиңирген руханий-педагогикалык дөөлөт, аны урматтоо, барктоо, сактоо аркылуу, бала бакчада балдардын адеп-ахлактык, көркөм-эстетикалык сапаттарын калыптандыруу, ал аркылуу балдардын этномаданий,

этнопедагогикалык, этнопсихологиялык көз караштарын камсыз кылуу, анда камтылган этнопедагогиканын осуяттарын окуп-үйрөнүүгө аракеттенүүсү мектепке чейинки педагогдордун негизги милдеттеринин бири.

2. Когнитивдик компонент: улуттук музыкадагы этнопедагогикалык, этномаданий таалим-тарбиянын мыйзам ченемдүүлүктөрү тууралуу теориялык, практикалык билимдердин жетиштүүлүгү, улуттун тарыхындагы ордун, негизги бөлүктөрүн, маани-мазмундук касиеттерин билүү.

3. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыка боюнча руханий тарбия берүүгө практикалык жактан даяр болушун шарттаган компоненттер төмөнкүлөр: бала бакчанын окуу-тарбиялык ишинде улуттук музыканын материалдарын туура тандап алууну, ар кандай иш-чараларда максатына жараша колдонууну, балдар менен иш алып барууга билим жана билгичтиктердин топтолушу; бала бакчада балдардын улуттук музыканы кабыл алуусун, кызыгуусун анализдеп, диагностикалоо жөндөмү.

4. Эмоционалдык компонент: музыка – искусство жанрларынын ичинен сезимдик таасир берген эң күчтүү искусство. Эмоция – музыкалык мазмундун берилиши, «сезимдердин тили», инсандын уккан музыкалык чыгармага карата болгон оң же терс мамилеси. Демек, эмоционалдык компонент бардык башка компоненттерге салыштырмалуу басымдуу орунда турат, себеби, угуу, аткаруу аркылуу кабыл алган музыка менен мектепке чейинки педагогдордун кызыгуулары калыптанып, эстетикалык эргүү алып, музыканын көркөм каражаттарын (лад, темп, ритм, динамика, тембр) айырмалап, билимдерин байытып, бала бакчада балдар менен иштөөдө эмоционалдык туура таасир берүүчү музыкалык чыгармаларды тандоого багыт алышат.

5. Мектепке чейинки педагогдордун профессионалдык компетенцияларынын калыптанышын түзгөн маанилүү компонент рефлексивдик же өзүн-өзү өнүктүрүү көрсөткүчтөрү: улуттук музыка боюнча билим жана билгичтиктерин колдонуп, педагогикалык даярдыгын өз алдынча өнүктүрүүнүн стратегиясын, тактикасын түзө билүүсү; улуттук музыканын идеаларынын негизинде тарбиялоо ишинин максаттарын ишке ашыруу жолдору; улуттук музыка боюнча маалыматтарды ар кандай булактардан окуусу, үйрөнүүсү, көндүмдөрүнүн калыптандыруусу.

Белгиленген критерийлердин көрсөткүчтөрү аркылуу мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу процессинин **жогорку, орто, төмөн деңгээли** аныкталды.

Жогорку деңгээлде мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыканын жанрлары, формалары, элдик аспаптар, вокалдык музыка боюнча билиминин, кызыгууларынын тереңдиги менен айырмаланып, тапшырмалар системасын тоскоолдуксуз, тез аткара алышат. Бала бакчадагы балдардын музыкалык ишмердүүлүктөрүнүн түрлөрүндө окутуунун методдорун колдонуп, педагогикалык шарттарды түзүп, психологиялык-педагогикалык жогорку даражадагы билимдери менен айырмаланышат. Улуттук музыканы ар кандай булактардан окуп үйрөнүп, жогорку деңгээлде анализ жүргүзө алышат.

Орто деңгээлде мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыканын жанрлары боюнча салыштырмалуу негизде аракеттенишип, үстүртөн

түшүнүктөрү бар, музыкалык чыгарманы баалоосу кызыксыз, сөз байлыгы аз. Берилген тест-тапшырмаларга жооп берүүдө аракети бар, бирок тапшырманы толук ачып бере алышпайт. Педагогикалык-практикалык көндүмдөрү, билгичтиктери жеткиликсиз, улуттук музыканын үлгүлөрүн колдонуп окуу иштерин толук уюштура алышпайт.

Төмөнкү деңгээлде мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыканын жанрлары боюнча билим деңгээлинин төмөндүгүнөн берилген тапшырманы ачып бере алышпайт. Берилген тест-тапшырмаларга жооп берүүдө кыйынчылыктарга дуушар болушат. Педагогикалык ишмердүүлүктөрү начар, жалпы өнүгтө. Практикалык иш алып барууда билгичтиктерди, билимдерди колдонуу жөндөмдүүлүгү калыптанган эмес.

Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмундук компоненттери, баалоого багытталган критерийлик мүнөздөмөлөрү модель түрүндө төмөндөгүчө жалпыланды:

1-схема. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруучу мазмундук-структуралык жана критерийлик мүнөздөмөлөр.

Экинчи глава “**Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруучу изилдөөнүн методдору**” – деп аталат.

Изилдөөнүн объекти И. Арабаев атындагы КМУда мектепке чейинки педагогдорду кесиптик даярдоо процесси. Мектепке чейинки педагогдорду даярдоодо улуттук баалуулуктар менен терең тааныштырып, кайра аларды иш процессинде колдонууга шарт түзүү талабы келип чыгат. Белгилеп кетүүчү өзгөчө учур, мектепке чейинки педагогдорду даярдоо процессинде “Эстетикалык билим берүү (музыка)” дисциплинасында улуттук музыканы камтыган бир да тапшырмалар системасы, модулдун суроолорунда камтылган эмес. Андыктан улуттук музыканын бардык жанрларын камтып, кызыгууларын калыптандырып, билим-билгичтиктер, кызыгуулар аркылуу кесиптик компетенцияларын калыптандыруу зарылдыгы турат.

Изилдөөнүн предмети: мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттары.

Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгууларын калыптандыруучу илимий-педагогикалык шарттары бир катар *факторлордун таасири* менен ишке ашырлышын белгилеп өтүк: мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандырууда заманбап технологияларды, окутуунун активдүү ыкмаларын пайдалануу жакшы натыйжа берди; программалык материал менен методдордун бири-бирине туура келиши; мектепке чейинки педагогдордун билимин туура баалоо.

Илимий изилдөөнүн төмөнкү методдорун колдондук: илимий теориялык-методологиялык изилдөөлөрдү талдоо, аңгемелешүү, анкета, педагогикалык байкоо, окуу процессин анализдөө, жазуу иштери, анализ, синтез, педагогикалык эксперимент, эксперименттин натыйжаларын математикалык статистикалык ыкмаларындын негизинде сандык жана сапаттык талдоо.

Аңгемелешүү методу мектепке чейинки педагогдордун жалпы жана улуттук музыкалык маданият боюнча билимдерин баалоо, анализдөө үчүн колдонулду, мында алар эң начар көрсөткүчтөрдү беришти, билимдери төмөн, улуттук музыканын негизги бөлүктөрүн билбегендери аныкталды.

Анкета – алдын-ала даярдалган суроолордун негизинде илимий маселе боюнча билимдерди, кызыгууларды жалпылоо үчүн багытталып колдонулду. Мисалы, “*Бүтпөгөн ойду улантуу*”, “*Улуттук музыка боюнча билимин аныктоо жана баалоо*”, “*Улуттук музыкага болгон кызыгууну текшерүү*”, “*Музыканын көркөм каражаттары*”, “*Жалпы музыкалык түшүнүктөр*”.

Ал эми жазуу иштеринин түрлөрү катарында алдын-ала (претест) кластерлерди түздүрүп, кроссворддорду толтуруп, “Музыка менин жашоомдо” деген дил баяндар жаздырылды.

Мисалы, аспаптык жана вокалдык музыка боюнча жеке жазуу иши.

1. Улуттук музыкалык аспаптар кандай топторго бөлүнөт, атап өт?
2. Комуз күүлөрүнөн билгендеринди жаз.
3. А. Осмоновдун “Комуз” ырын толук жаз.
4. «Күүнүн башы Камбаркан» деп эмне үчүн аталып калган?
5. Комуздун толгонушу жана кандай бөлүктөрдөн турат?
6. Кандай залкар комузчуларды билесиң?

7. «Оп, майда» ыры жылдын кайсы мезгилинде ырдалат?
8. Элдик ырлар кандай бөлүктөрдөн турат?
9. «Бекбекей», «Шырылдаң» элдик ырлардын кайсы түрүнө кирет?

Тесттер улуттук музыканын аспаптык, вокалдык бөлүгүн, чыгармачыл инсандардын чыгармачылыгын камтыды.

Мисалы, *Үйлөмө аспаптар жасалган:* *Карамолдо Орозов ким болгон?*

а) жаргактан, мүйүздөн	а) чоорчу;
б) кылдан, жыгачтан	б) комузчу;
в) жезден, камыштан	в) темир комузчу;
г) териден, темирден	г) сурнайчы

Мына ушул иш-чаралардан кийин жалпы жооптор анализделип, салыштырылып, педагогикалык эксперименттин милдеттерин аныктоо маселеси келип чыкты. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандырууга арналган *педагогикалык эксперимент* балдардын музыкалык ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнө таянуу менен ишке ашырылды:

1. *Музыка угуу.* Бала бакчада музыкалык тарбия берүүдө эң башкы ишмердүүлүк – музыка угуу. Музыка уктуруу процессинде биз эки ишти бирдей алып кеттик, биринчиси, музыка уктуруу, чыгарманын жаралыш тарыхы, кандай музыка, кайсы аспап үчүн жазылганы менен тааныштырсак; экинчиси, бул чыгарма аткарылган аспап менен тааныштыруу.

2. *Аткаруучулук ишмердүүлүк – ырдоо, ритмикалык кыймылдар, музыкалык аспаптарда ойноо.* Ырдоо ишмердүүлүктөн: музыка угуу, үндүн бийиктигин, тембрин, дем алууну калыптандыруу үчүн; аспаптын коштоосу менен, коштоосу жок, музыкалык-ритмикалык кыймылдарды жасоодо; музыканын көркөм каражаттары менен (F, FF, pp, p, стаккато, легато, крешендо, димуниендо); чыгармачылыкты өстүрүү; ырдоо техникасын өстүрүү үчүн (дикция, интонация, дем алуу, диапазон, строй, ансамбль).

Аткаруучулук ишмердүүлүктүн экинчи түрү – *музыкалык-ритмикалык кыймылдарды жасоодо жөнөкөй элдик ыр-күүлөргө ритмикалык кыймылдарды жасап, кыргыз эл бийлеринин элементтери менен тааныштырылды.* Мисалы, «Беш ыргай», «Комузчу», «Кара жорго». «*Беш ыргай*», «*Комузчу*» бийлеринде жөнөкөй музыкалык-ритмикалык кыймылдарды колдонуп, өркүндөтүп, бийлерди толук коюуга жетиштик. «*Кара жорго*» бийи бир нече багытта колдонулду, *ийин бий, сынган бий, жалын бий жана кара жорго.* Бийлер аркылуу улуттук музыканын дагы бир багыты менен таанышышты.

3. *Чыгармачылыкты өстүрүүдө* эки үндө ырдоо, ырларды вариациялап ырдоо, ар кандай чыгармачыл тапшырмалар, мисалы, бешик ырын өз каалаган обон менен, үндүү тыбыштарды колдонуп ырдоо. *Ладдык кабыл алууну өстүрүү* үчүн *a capella* ырдатуу, “Бекбекей”, “Сары Ой”, Т. Сатылгановдун “Өмүр”, А. Огонбаевдин “Эсимде” ырларын ансамблде тондон чыкпай ырдоо, *ритмди өстүрүү* үчүн ылдам темптеги элдик ырларды ырдоо.

4. *Музыкалык билим берүү ишмердүүлүктө* мектепке чейинки педагогдор жогорку үч ишмердүүлүктө уккан, аткарган музыкалык чыгармалар, терминдер,

аткаруу ыкмалар, аспаптар, музыкалык көркөм каражаттар, жанрлар, лад, нота, добуш сыяктуу түшүнүктөрдү терең билүү процесси ишке ашырылды.

Эксперименттин натыйжаларын аныктоо, баалоо, алынган маалыматтарды жалпылоо үчүн *математикалык статистикалык* негизде сандык жана сапаттык талдоо жүргүзүлүп, жыйынтыктар пайыздык негизде көрсөтүлүп, аныктоочу жана жыйынтыктоочу эксперименттин көрсөткүчтөрү салыштырылды.

Изилдөөнүн эксперименттик базасы: И. Арабаев атындагы КМУнун мектепке чейинки билим берүү технологиясы кафедрасы.

Педагогикалык эксперимент үч этапта жүргүзүлдү: эксперименттик изилдөөгө 60 мектепке чейинки педагог текшерүүчү топто, 60 мектепке чейинки педагог эксперименттик топто катышты.

1-этап. (2014-2015-жж.). Проблеманы изилдөө боюнча тажрыйбалык-педагогикалык иштер. “Эстетикалык билим берүү (музыка) курсунда мектепке чейинки педагогдордун музыкалык маданияты, билим деңгээли, музыкага кызыгуусу талдалып, эксперименттин максаты, милдеттери аныкталды.

2-этап. (2015-2016-жж.). Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун аныктоочу эксперименттик иште аңгемелешүү, анкета тесттер, суроо-жооп, бүтпөгөн ойду улантуу сыяктуу үлгүлөр менен улуттук музыка боюнча билим деңгээлдери аныкталып, көрсөткүчтөрдүн негизинде улуттук музыкага кызыгуугунун *жогорку, орто, төмөн деңгээли* аныкталды.

3-этап – калыптандыруучу-жыйынтыктоочу. (2016-2017-жж.) Калыптандыруучу этапта белгиленген педагогикалык шарттар, технологиялар менен мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу иштери жүргүзүлдү. Жыйынтыктоочу этапта мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусунун өсүш деңгээлин эксперименттик жана текшерүүчү топтордун жыйынтыктарын салыштырып, белгиленген – *жогорку, орто* жана *төмөн* көрсөткүчтөрдү салыштыруу колдонулду.

Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун төмөнкү *педагогикалык шарттарын аныктадык*, бул аркылуу изилдөөнүн **үчүнчү милдети** ишке ашырылды:

1. Кызыгууну калыптандырууга түзүлгөн *техникалык каражаттарды тандоо*: фортепиано, улуттук музыкалык аспаптар; окутуунун техникалык каражаттары (ОТК). Улуттук музыка боюнча ноталык материалдар, фонотека, видеотасмаларды топтоо. Улуттук музыкалык аспаптар боюнча буклеттер, улуттук музыкалар, аспаптар боюнча тексттик маалыматтар.

2. Туура тандалган методдор, улуттук музыкага боюнча теориялык билимдердин топтолушу; угуу, ырдоо, бийлөө, ойноо аркылуу тааныштыруу; окуу процессинде, өз алдынча иштөөдө билимин өркүндөтүү.

3. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу үчүн улуттук музыканы камтыган тапшырмалардын системасы: чыгармаларды ар кандай ыкмалар менен аткаруу, репертуар тандоо, майрамдык сценарийлерди, класттер түзүү, кроссворддорду толтуруу, суроолорго жооптор.

4. Улуттук музыкага кызыктырууда жекече чыгармачыл тапшырманы өз алдынча аткаруу боюнча тапшырмалар, тесттер системасын түзүү.

5. Педагогикалык шарт катарында баалоонун төмөнкү түрлөрү пайдаланылды: формативдик баалоо жана суммативдик баалоо.

Үчүнчү глава “Педагогикалык экспериментти уюштуруу жана анын жыйынтыктары” деп аталып, изилдөөнүн төртүнчү милдети ишке ашырылды. Бул процесс мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыканын багыттары боюнча билимдерин кызыгууларын арттырып, практикалык негизде музыкалык ишмердүүлүктөрдүн калыптандыруу менен айкындалат:

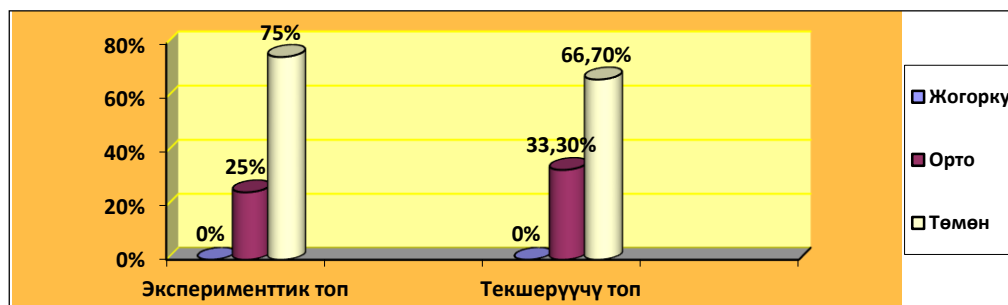
- жалпы улуттук музыкалык өнүгүшү жана анын багыттары боюнча;
- улуттук музыканын аспаптык бөлүгү жана аспаптары боюнча;
- улуттук музыканын аваздык бөлүгү жана анын багыттары боюнча;
- музыкалык чыгармаларды угуп, сезимдик кабыл алуу, талдоо;
- улуттук музыкалык чыгармалардын сандык жана сапаттык болушу.

Аныктоочу этапта алынган маалыматтардын жыйынтыгында мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусунун төмөнкү деңгээли эксперименттик топтогу мектепке чейинки педагогдордун 75% ын, текшерүүчү топтун 66,7%ын, орто деңгээли эксперименттик топтун 25%ын, текшерүүчү топто 33,3%.ын түзсө, жогорку деңгээли аныкталган жок.

Таблица 1.– Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусу %дык көрсөткүчтөр менен (аныктоочу этапта)

Топ/ деңгээл	Жогорку	Орто	Саны	Төмөн	Саны
Эксперименттик топ	0	25%	15	75%	45
Текшерүүчү топ	0	33,3%	20	66,7%	40

Диаграмма 1. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу диаграммада (аныктоочу этап)

Калыптандыруучу этапта аныкталган педагогикалык шарттарды, технологияларды колдонулуп, калыптандыруучу эксперименттин милдеттерин: улуттук музыка боюнча теориялык, практикалык терең маалыматтарды берип, билимдерин баюутуу; музыкалык ишмердүүлүктөрдүн

түрлөрүндө улуттук музыканын жанрларын аткаруу, талдоо, баалоо көндүмдөрүн калыптандыруу; бала бакчадагы балдардын музыкалык ишмердүүлүгүнүн түрлөрүндө ар кандай методдор жана көндүмдөр менен текшерүүнү аныктап алдык. Демек, изилдөөнүн калыптандыруучу этабынын негизги милдети мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу, билимге, билгичтикке, көндүмдөргө ээ болушу.

Бул экспериментте улуттук музыкага кызыгуусун өнүктүрүүчү, чыгармачыл тапшырмалар колдонулуп, улуттук музыканын аспаптык, вокалдык бөлүгү боюнча талдоо, салыштыруу, колдонуу, баалоо, викторина, жаңы маалыматтарды изилдөө иштери жүргүзүлүп, улуттук музыканы камтыган илимий-изденүүчүлүк иштерине да катышышты.

Эксперименттик иште окутуунун төмөнкү **методдорун** колдондук.

Сөз аркылуу музыканын мүнөзүн ачуу (сөз-образ). Улуттук музыка боюнча, б.а. аткаруучулар, музыкалык аспаптар, жанрлар, аткаруунун ыкмалары, музыканын көркөм каражаттары, чыгармалардын жаралыш тарыхы, сюжети жөнүндө маалымат берилди.

Музыкалык билим берүүнүн теориясында *көрсөтмөлүү метод эки түргө* бөлүнөт: *көрсөтмөлүү-угуу методу* жана *көрсөтмөлүү-көрүү методу*.

Көрсөтмөлүү-угуу методу аркылуу алардын музыкалык табити калыптанат, ал эми *көрсөтмөлүү-көрүү методу* (сүрөттөр, түстүү карточкалар, пейзаждар, картиналар, видео жазуулар) музыкалык аспаптар, чыгармачыл портреттер менен тааныштыруу, максатында колдондук.

Мисалы, *К. Орозовдун “Кара Өзгөй”* күүсүн көрсөтмөлүү-угуу методу менен уктургандан видео жазуу аркылуу көрсөтүп, аткаруу ыкмаларына көңүл буруп, андан соң талдасак, күү угуучуларга толук кандуу жеткиликтүү болду. Бул эки метод бири-бирин толуктап турду.

Практикалык метод аркылуу ырдоо ыкмаларын, туура дем алуу, үн пайда кылуу, дикция, интонация, музыкалык көркөм каражаттарды колдонуп, музыкалык чыгармаларды аткаруу көндүмдөрүн калыптандырдык. Мисалы, элдик ыр *“Шырылдаңды”* практикалык метод менен үйрөтүүдө көрсөтмөлүү-угуу, көрсөтмөлүү-көрүү методдорун колдонуп, сап-сап менен үйрөттүк.

Ошону менен бирге «Шырылдаң» жана «Бекбекей» ырларынын мисалында музыканын көркөм каражаттарын атап, ырлардын тарыхын, мүнөзүн ачып бер. “Бекбекей” ырынын негизинде туура дем алуу, демди үнөмдүү пайдаланып, байланыштуу (*legato*) ырдоо көндүмдөрүнүн калыптануусуна шарт түзүлсө, “Шырылдаң” ырында (*staccato*) аркылуу дикцияны, ансамблде ырдоо көндүмдөрү калыптандырылды.

Музыканын мүнөзүн аспаптын тембри аркылуу ачып берүү. М. Күрөңкөевдин «*Кер Өзөн*» чыгармасы чопо чоор, тай туяк, ал эми А. Огонбаевдин «*Эсимде*» чыгармасы сыбызгы аспабында уктурулду. Мында педагогдордун улуттук музыкалык аспаптар менен таанышуусу тереңдеп, аспаптардын тембрин эске тутуп, музыканын жанрлары менен таанышышты.

Музыканын мүнөзүн тактилдик сезүү: (бири-биринин колун кармоо) Улуттук музыкалык чыгармалардын аттары жазылган карточкалар берилет: «Шырылдаң», «Бекбекей», «Бешик ыры», «Оп, майда», «Жарамазан», «Кыргыз

көчү», «Кет Бука» ж.б. Музыка тандоодо ар кандай мүнөздөгү музыка тандалып, анын негизинде сезимдик, тактилдик кабыл алуу тереңдеп, ритм калыптанды.

Түстөр аркылуу музыканын мүнөзүн ачып берүү, чыгармалардагы карама-каршылыкты баамдоо үчүн. Мисалы, жаштар ыры «*Селкинчек*», салттык ыр *кошоктон* үзүндү уктурулуп, боёктор менен музыканы мүнөздөөгө үйрөнүштү.

Искусствонун жанрлары аркылуу музыканын мүнөзүн ачып берүү (*музыка, сүрөт искусствосу, адабият*). Мында болочок педагогдор улуттук музыканы ага жараша поэзия түрмөктөрү, сүрөт менен толукташты. Демек, бир эле чыгарманы искусствонун үч багыты менен ачып беришти.

А. Огонбаевдин «*Ак тамак, көк тамак*» күүсүнө А. Осмоновдун «Ата Журт» ыры, кыргыз жаратылышын чагылдырган сүрөт. Күүнүн сюжетинде ак чымчык менен көк чымчыктын жылуу жакка учуп кетүү айтышы берилет, бирок Ата-Журтту таштап кетүү кыйын болот.

“Жылуу кийин, жолуң кыйын үшүрсүң,
Кыш да катуу, бороон уруп, кар уруп.
Бүт дартыңды өз мойнума алайын,
Сен ооруба, мен ооруюн, Ата Журт!”

Ы. Туманов «*Боз салкын*» күүсү, А. Осмонов «*Жеңишбек*» поэмасынан үзүндү менен Ысык-Көлдүн сүрөтү.

«Ысык-Көл кээде тынч да, кээде толкун,
Толкусаң толкунуңа тең ортокмун.
Дүйнөдө канча жолдош күтсөм дагы,
Бир сырдуу сендей жолдош күткөн жокмун».

Ы. Туманов «*Кара тулпар*» күүсү, жылкылардын сүрөтү, Б. Сарногоевдун: «Толкун болот деңиздин күчтүү жери,

Толкундай бийик болот кыргыздын жигиттери» – деген ыр саптары. Мында болочок педагогдор сүрөт искусствосунун, адабияттын, музыканын көркөм каражаттарын билип, ар кандай жанрдагы чыгармаларды изденүүчүлүк менен колдоно алышты.

“*Музыка кантип айтып берет*” – бул музыканын көркөм каражаттары (*staccato, cresc., dim., forte, piano, sfarzando*, ритм, лад, темп, интонация, дикция). аркылуу берилди. Мисалы, “Манас” эпосунун айтылыш ыкмасында музыканын дээрлик бардык көркөм каражаттары камтылган.

“*Музыкалык викторина*” мектепке чейинки педагогдордун уктурулган улуттук музыкалык чыгарманы эстеп калуусу, аспаптарды тембри аркылуу таануусу, күүлөрдү, авторлорду билгендиктерин аныктоодо колдонулду.

Жыйынтыктоочу этапта жыйынтык чыгарууда аныктоочу этапта белгиленген үч деңгээлдик – жогорку, орто, төмөн көрсөткүчтөрдү салыштыруу колдонулду. Бул этапта мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага болгон кызыгуусу ойгонуп, улуттук музыкага болгон көз караштары өзгөрүп, улуттук музыканы угуп, билимдерин тереңдеген деңгээли байкалды. Төмөндөгү таблица менен диаграммада мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу боюнча иш өз натыйжасын бергени көрүнүп турат.

Таблица 2. – Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусунун өсүш көрсөткүчтөрү (калыптандыруучу этап)

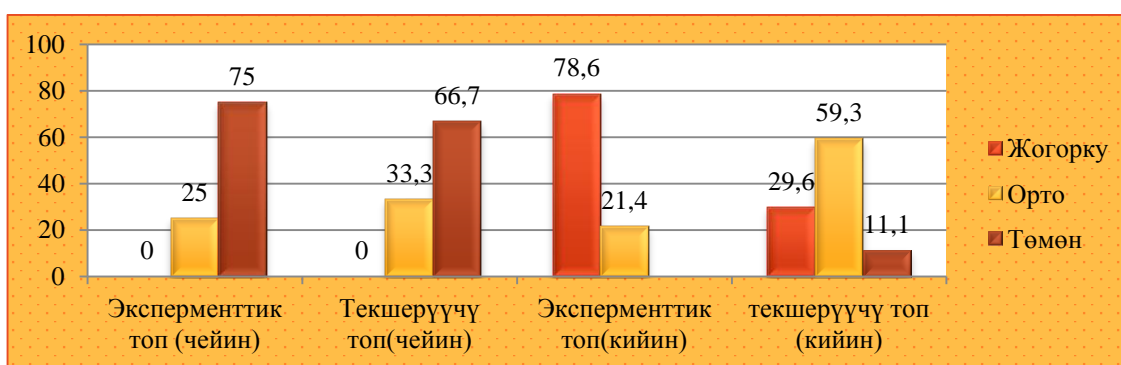
Жыйынтыктары % менен	Жогорку деңгээл	Орто деңгээл	Төмөнкү деңгээл
Эксперименттик топ	16,7	58,3	25
Текшерүүчү топ	21,8	62,2	16

Эксперименттик топто мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусунун жогорку ченеми аныктоочу этап менен салыштырганда бир кыйла өскөн. Улуттук музыкага кызыгуунун жогорку деңгээлине эксперименттик топтун 78,6 %ы, орто деңгээлине 21,4% мектепке чейинки педагогдор ээ болушту. Төмөнкү ченемди көрсөткөндөр жок болду.

Ал эми улуттук музыкага кызыгуунун жогорку деңгээлине мектепке чейинки педагогдордун текшерүүчү топтун 29,6%ы, 59,3%ы орто, төмөнкү деңгээлге 11,1%ы ээ болду. Ошентип, 29%га төмөнкү деңгээлдеги көрсөткүч азайып, орто деңгээлдеги көрсөткүч 11% га өстү, жогорку деңгээл 17% га көбөйдү.

Таблица 3. – Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгы

Деңгээлдери	Эксперименттин этаптары							
	Аныктоочу этап				Жыйынтыктоочу этап			
	Эксп. топ		Текш. топ		Эксп. топ		Текш. топ	
	саны	%	саны	%	саны	%	саны	%
Жогорку	0	0	0	0	47	78,6	18	29,6
Орто	15	25	20	33,3	13	21,4	35	59,3
Төмөн	45	75	60	66,7	0	0	7	11,1

Диаграмма 2. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун өсүш деңгээли жыйынтыктоочу этапта (Эксперименттик жана текшерүүчү топ).

Демек, диаграмма көрсөткөндөй түзүлгөн педагогикалык шарттардын негизинде мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун шарттары ийгиликке ээ болду.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖЫЙЫНТЫГЫ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык изилдөөдө мектепке чейинки билим берүү адистигинде окуган мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун шарттарын аныктоо боюнча жүргүзүлгөн теориялык материалдарды үйрөнүү, көйгөйдү ар тараптан изилдөө жана аны экспериментте текшерүү төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга алып келди:

1. Мектепке чейинки педагогдорго кесиптик билим берүүдөгү улуттук музыканын негизги орду катары төмөндөгүлөрдү баса белгилейбиз: *улуттук музыка* жалпы жана профессионалдык компетенцияларын калыптандырууда күчтүү каражат; ички жана сырткы гармониялуулукка жол ачкан руханий-педагогикалык билимдердин булагы боло алат; инсандык, гумандуулук, нравалык, профессионалдык маданиятынын калыптанышына чоң таасир берип педагогикалык чеберчиликтерин калыптандырат; адеп-ахлагын калыптандырып, эли-жерин сүйүүгө, элдик каада-салттарды билүүгө, сактоого шарт түзүп, чыгармачыл ишмердүүлүктөрүнө, жөндөмдүүлүктөрүнө жол ачып, көркөм-эстетикалык табиттерин өстүрөт.

2. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу өз ара бири-бири менен тыгыз байланыштагы аксиологиялык, когнитивдик, практикалык, эмоционалдык, рефлексивдик сыяктуу компоненттердин байланышынан тургандыгы аныкталды: Бул аныкталган компоненттер улуттук музыканы үйрөнүүнү шарттап, ал аркылуу келечек муундарды тарбиялоочу билгичтиктер менен көндүмдөрдүн тутумун түзөт.

Ал эми критерийлик мүнөздөмөнүн көрсөткүчү мектепке чейинки педагогдор улуттук музыкадагы этнопедагогиканын осуяттарын окуп-үйрөнүп, билим жана билгичтиктери менен бала бакчада балдардын адеп-ахлактык, этномаданий, этнопедагогикалык, этнопсихологиялык көз караштарын камсыз кылып, көркөм-эстетикалык табиттерин калыптандырып, таалим-тарбиянын маани-мазмундук касиеттерин билип, интерпретациялап педагогикалык технологиялар менен иш алып бара алышат.

Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага болгон кызыгуулардын көрсөткүчтөрүнүн негизинде *жогорку, орто, төмөн деңгээлин* аныкталып, жогорку деңгээл аныктоочу этапта 0%, калыптадыруучу этапта 16,7%, жыйынтыктоочу этапта 78,6%, орто деңгээл аныктоочу этапта 25%, калыптандыруучу этапта 58,3%, жыйынтыктоочу этапта 21,4%, төмөнкү деңгээл аныктоочу этапта 75%, калыптадыруучу этапта 25%, жыйынтыктоочу этапта 21,4% көрсөттү.

3. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу тандалып алынган педагогикалык методдордон, шарттардан көз каранды, алардын негизинде кесиптик компетентүүлүктөрү, кызыгуулары калыптандырылат. Изилдөөдө негизги беш педагогикалык шартты аныктадык:

– *техникалык каражаттар* – улуттук музыкага кызыгууну калыптандырууда чоң мааниге ээ, себеби, ар бир уктурулган музыкалык чыгарманы терең ачып берүүдө, талдоодо, жеткиликтүү кабыл алууда чоң жардамчы катары эффективдүүлүктү күчөтөт.

– педагогикалык методдор – кызыгууну арттырып, билим жана билгичтиктерди калыптандырууда туура тандалган методдор зарыл, ар бир улуттук музыкалык чыгарманы терең ачып берүү үчүн окутуунун салттык жана интерактивдик методдору колдонулду.

– улуттук музыканы камтыган тапшырмалардын системасы – улуттук музыканын аспаптык жана аваздык бөлүктөрүнүн жанрларын айырмалоо, классификациялоо, чыгармаларды талдоо, ырларды жаттоо, класттер түзүү, кроссворд толтуруу, репертуар тандоо, сценарий түзүү, тест, эссе жазуу, ж.б.

– өз алдынча аткаруу боюнча тапшырмалар, тесттер системасы – улуттук музыканын аспаптык жана аваздык бөлүктөрү, комузчу, аткаруучулар, чоорчулар боюнча ар кандай булактардан окуу, билимдерин баютуу, чыгармаларды талдоо, ырларды жаттоо, класттер түзүү.

– баалоонун формативдик (*түздөн-түз байкоо жүргүзүү, дил баян, кыскача эссе, тест, оозеки экзамен, билч-суроо, портфолио, өз ара баалоо, өзүн-өзү баалоо*) жана суммативдик баалоо (*билим жыйынтыгын, компетенцияларын аныктоо*) түрлөрү.

4. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгында мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусу салыштырмалуу бир кыйла жогорулады. Улуттук музыкага кызыгуунун жогорку деңгээлине эксперименттик топтун 78,6 %ы, орто деңгээлине 21,4% мектепке чейинки педагогдор ээ болушуп, төмөнкү ченемди көрсөткөндөр жок болду. Ал эми текшерүүчү топто жогорку деңгээлге мектепке чейинки педагогдордун 29,6%ы, 59,3%ы орто, төмөнкү деңгээлге 11,1% ы ээ болду. Ошентип, 29%га төмөнкү деңгээлдеги көрсөткүч азайды, орто деңгээлдеги көрсөткүч 11% га өстү, жогорку деңгээлдеги көрсөткүч 17% га көбөйдү.

Изилдөөнүн максаты катары алган мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандырууда улуттук музыканын орду, мазмуну, критерийлик көрсөткүчтөрү, деңгээлдери ачып көрсөтүлдү, аныкталган педагогикалык шарттар улуттук музыкага болгон жаңы кызыгууларга жол ачып, колдонулган педагогикалык технологиялар оң натыйжасын берип, улуттук музыкага кызыгуу бир кыла жогорулады.

Практикалык сунуштар:

1. Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруу үчүн музыкалык ишмердүүлүктүн бардык түрүндө иш алып баруу үчүн шарт түзүү зарыл.

2. Улуттук музыканы камтыган ноталык адабияттарды, аудио, видео жазууларды (CD, DVD), көрсөтмө куралдарды бала бакча үчүн чыгаруу керек.

3. Бала бакчада улуттук музыканын үлгүлөрүн колдонуп, музыкалык-дидактикалык оюндарды, музыкалык викториналарды уюштуруу зарыл.

4. Илимий изилдөөнүн натыйжаларын улуттук баалуулуктарды жандандыруу, сактоо максатында мектепке чейинки педагогдорду даярдаган жогорку жана орто окуу жайларына жайылтуу зарыл.

5. Мектепке чейинки педагогдорду даярдаган жогорку жана орто окуу жайлары үчүн улуттук музыканы камтыган методикалык колдонмолорду иштеп чыгуу керек.

Диссертация төмөнкү илимий макалаларда чагылдырылган:

1. **Муратова, А.М.** «Манас» эпосу музыкада [Текст] / А.М. Муратова // И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2009. – №1(3). – 241-246-бб.

2. **Муратова, А.М.** Кыргыз элдик музыкасы аркылуу тарбиялоо [Текст] / А.М. Муратова // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2010. – №3. – 139-143-бб.

3. **Муратова, А.М.** Музыкально-дидактические игры как средство развития сенсорных способностей детей дошкольного возраста [Текст] / А.М. Муратова // Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 2010. – №3. – С. 143-147.

4. **Муратова, А.М.** Теоретические обоснования проблемы формирования личностной музыкальной культуры [Текст] / А.М. Муратова // Международная научная конференция посвящённая 125-летию русского и советского архитектора, художника и педагога К. Мельникова // Саратовский государственный технический университет им. Гагарина Ю.А. – Саратов, 2016. – С. 140-149.

5. **Муратова, А.М.** Роль музыкального искусства в процессе формирования личности студента [Текст] / А.М. Муратова // Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 2012. – №3. – С. 126-130.

6. **Муратова, А.М.** Здоровьесберегающие технологии на уроке музыки // [Текст] / А.М. Муратова // Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 2012. – №3. – С. 210-213.

7. **Муратова, А.М.** Формирование творческой активности студентов в курсе подготовки «Музыкальное воспитание детей дошкольного возраста» [Текст] / А.М. Муратова // Вестник КГУ им. И.Арабаева. – Бишкек, 2013. – Спецвыпуск. – С. 55-59.

8. **Муратова, А.М.** Художественно-эстетическое воспитание студентов средствами искусства [Текст] / А.М. Муратова // Вестник Казахского национального педагогического университета им. Абая. – Алматы, 2014. – №2 (39). – С. 26-30.

9. **Муратова, А.М.** Кыргыздын үч кыл комузунун жаралыш тарыхы, күү баяны жана залкар комузчулары [Текст] / А.М. Муратова // Материалы Международного симпозиума: Вестник Казахского национального педагогического университета им. Абая. – Алматы, 2013. – С. 31-34.

10. **Муратова, А.М.** Бала бакчада балдардын чыгармачыл жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн жолдору [Текст] / А.М. Муратова // Абай атындагы Казак улуттук пед. университетинин жарчысы. – Алматы, 2013. – №3(36). – 111-115-бб.
11. **Муратова, А.М.** Самообразование – путь к профессиональному мастерству педагога [Текст] / А.М. Муратова // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. – Астана, 2013. – С. 227-234.
12. **Муратова, А.М.** “Манас” эпосунда кыргыз элдик музыкалык аспаптарынын чагылдырылышы жана “ Манас” эпосу профессионалдык музыкада [Текст] / А.М. Муратова // Сборник международной научно-практической конференции «Тенденции и перспективы культурной интеграции». – Астана, 2014. – С. 237-246.
13. **Муратова, А.М.** Нравственно-эстетическое развитие личности на уроке музыки [Текст] / А.М. Муратова // Вестник Белорусского государственного университета культуры и искусств. – Минск, 2014. – №7. – С. 555-561.
14. **Муратова, А.М.** Информационные технологии на уроке музыки [Текст] / А.М. Муратова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – №5. – С. 46-48.
15. **Муратова, А.М.** Эненин бешик ыры – баланын сезимталдыгынын башаты [Текст] / А.М. Муратова // Кыргыз билим берүү академиясынын Кабарлары. – Бишкек, 2013. – №3 (27). – 49-53-бб.
16. **Муратова, А.М.** Искусство и музыкальное искусство как средство эстетического воспитания современных дошкольников [Текст] / А.М. Муратова, Т.А. Орусбаева // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. – №10 (43). – С. 62-69.
17. **Муратова, А.М.** Музыкально-ритмическая деятельность детей дошкольного возраста [Текст] / А.М. Муратова // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. – №10 (43). – С. 69-76.
18. **Муратова, А.М.** Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттары [Текст] / А.М. Муратова // С.Нааматов атындагы НМУнун Жарчысы. – Нарын, 2016. – №2-3. – 157-160-бб.
19. **Муратова, А.М.** Ч. Айтматовдун чыгармалары музыка искусствосунда [Текст] / А.М. Муратова // «Айтматов окуулары-2016» Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Бишкек, 2016. – 206-211-бб.
20. **Муратова, А.М.** Комуз күүлөрү – таалим-тарбиянын көөнөрбөс көрөңгөсү [Текст] / А.М. Муратова // VIII республикалык илимий-практикалык симпозиумдун макаларынын жыйнагы. – 2017. – 202-206-бб.

Муратова Айнура Муратовнанын “Мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттары” аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илиминин кандидаты даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: улуттук музыка, педагогикалык шарттар, педагогикалык технология, музыкалык ишмердүүлүк, музыканын көркөм каражаттары, жөндөмдүүлүк, аткаруучулук, чыгармачылык, музыка угуу, музыкалык аспаптар.

Изилдөөнүн объекти: И. Арабаев атындагы КМУда мектепке чейинки педагогдорду кесиптик даярдоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн максаты: мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмунун, критерийлерин, деңгээлдерин айкындоо, педагогикалык шарттарын аныктоо жана алардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн методдору: илимий теориялык-методологиялык изилдөөлөрдү талдоо, аңгемелешүү, анкета, педагогикалык байкоо, окуу-тарбия процессин анализдөө, жазуу иштери (тест, дил баян), анализ, синтез, педагогикалык эксперимент, эксперименттин натыйжаларын математикалык статистикалык ыкмаларындын негизинде сандык жана сапаттык талдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык маанилүүлүгү: улуттук музыканын үлгүлөрүнүн орду, функциялары болочок педагогдорго билим берүүнүн компоненти катары ачылып көрсөтүлдү; мектепке чейинки педагогдордун улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун мазмуну, критерийлери, деңгээлдери, педагогикалык шарттары аныкталды; улуттук музыка кызыгууну калыптандырууга багытталган тапшырмалар системасы, тесттер, кроссворддор иштелип чыгып; аныкталган педагогикалык шарттар, методдор аркылуу улуттук музыкага кызыктыруунун натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү: изилдөөдөн алынган жыйынтыктар, “Эстетикалык билим берүү (музыка)” курсу боюнча атайын улуттук музыканы камтыган типтүү программа, ОМК, тапшырмалар системасы, тесттер мектепке чейинки билим берүү адистигинде окуган педагогдор үчүн колдонулса болот. Улуттук музыканын үлгүлөрүн камтыган “Ырда, бөбөк” ноталык хрестоматия (270б.) мектепке чейинки педагогдорду даярдоо процессинде колдонууга сунушталат. Мектепке чейинки педагогдорду улуттук музыкага кызыгуусун калыптандыруунун критерийлери жана компоненттери мектепке чейинки билим берүү адистигинде иштеген педагогдордун кесиптик компетенцияларын өлчөп, баалоодо кошумча инструмент катары колдонулат.

РЕЗЮМЕ

на диссертационное исследование Муратовой Айнуры Муратовны на тему «Педагогические условия по формированию интереса у дошкольных педагогов к национальной музыке» по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования на соискание учёной степени кандидата педагогических наук

Ключевые слова: педагоги дошкольных образовательных организаций, национальная музыка, педагогические условия, технологии, жанр, музыкальная деятельность детей, способность, исполнительство, слушание музыки, народные музыкальные инструменты.

Объект исследования: процесс подготовки дошкольных педагогов в КГУ им. И. Арабаева.

Предмет исследования: педагогические условия по формированию интересов у дошкольных педагогов к национальной музыке.

Цель работы: определить педагогические условия по формированию интереса у дошкольных педагогов к национальной музыке, выявить содержание, критерии, уровни, и проверить их эффективность путем эксперимента.

Методы исследования: анализ научного, теоретико-методологического исследования, собеседование, анкетирование, педагогическое наблюдение, анализ учебного процесса, письменные работы (тесты, сочинения), анализ, синтез, педагогический эксперимент, качественный и количественный анализ результатов эксперимента на основе математических статистических способов.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования состоит в том, что в нем определены педагогические условия в процессе образования и воспитания будущих педагогов ДОО по формированию интереса к национальной музыке; определены содержание, критерии, уровни подготовленности дошкольных педагогов; экспериментально исследованы, апробированы и внедрены результаты по заинтересованности дошкольных педагогов к национальной музыке.

Практическая значимость исследования заключается в том, что его выводы, методические рекомендации, критерии, могут быть направлены для дальнейшего совершенствования дошкольного образования и воспитания. В исследовании разработаны, научно обоснованы и экспериментально апробированы система условий для оценивания профессиональных компетенций дошкольных педагогов по формированию интереса к национальной музыке. Практической рекомендацией могут служить УМК по курсу “Эстетическое воспитание (музыка), нотная хрестоматия для будущих педагогов в дошкольных образовательных организациях “Ырда, бөбөк”.

RESUME

to the research thesis of Muratova Ainura Muratovna on the theme: «Pedagogical conditions of the formation of the interest towards national music at pre-service nursery teachers in Higher Education Institutions», which is presented for the degree of Candidate of Pedagogical Science in General Pedagogics, History of Pedagogics and Education – 13.00.01

Keywords: Preschool teacher, national music, pedagogical conditions, technologies, genre, children's musical activity, ability, performing skills, listening to music, folk musical instruments.

Object of research: the process of pre-service nursery teachers training at the Arabaev KSU.

Subject of research: pedagogical conditions of the developing of the interest towards national music at pre-service nursery teachers.

Aim of work: theoretically substantiate the interest of future nursery teachers towards national music, to define pedagogical conditions of the developing of the interest towards national music, to define the content, criteria, levels and study the effectiveness in experiment.

Methods of the research: on the problem of the research, there has been done the analysis of scientific, methodological, pedagogical, psychological and musical literature, as well as observation, questioning and interviewing of students, qualitative and quantitative analysis, tests, pedagogical experiment.

Scientific rationale: the research work defines the pedagogical conditions in the process of pre-service nursery teachers training for the developing of the interest towards national music, there are specified the content, criteria, levels of qualification of pre-service nursery teachers, there are studied, evaluated and implemented the results on the interest to the national music.

Practical importance of the study: the conclusions, methodological recommendations, criteria can be directed to the further improvement of pre-school education. The system of methods for the assessment of pre-service nursery teachers' competencies for the development of interest towards national music has been worked out, approves and tested. The results of the study are approved and implemented in the pedagogical process of the higher education institution. As a practical guidance there can be used teaching materials "Esthetic education (music), music book for pre-service preschool teachers.